

FRANSA'DAKİ HUKUK FELSEFESİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

Jean - Louis GARDIES

Nantes Üniversitesi Hukuk Felsefesi Profesörü

Almanca aslından çeviren : Kayahan GÜVEN

Dışardan Fransa'daki hukuk felsefesinin durumunu değerlendirmek, belli karakter özellikleriyle araştırmalara yansıyan Fransız Yüksek Öğreniminin birkaç alışılmış yapıtaşı bilinmediğinde, gerçekten güçtür. Altmışlı-yetmişli yıllarda üniversite yaşamını sarsan olaylar, üniversitelerin büyük ölçüde Napolyon devrine borçlu oldukları geleneksel yapılarını hatırı sayılır biçimde değiştirdi; belli başlı değişiklikler 1969'da gerçekleştirilen *Yönlendirme Yasası* ile onaylandı, pekiştirildi. Yine de Fransız Yüksek Öğreniminde, tüm yasal yeni biçimlendirmelere rağmen, önemli geleneksel çizgilere rastlıyoruz.

Venia legendi'yi (üniversitelerde eğitim selahiyeti) edinmek için gereken, hem Fransa'da agregasyon sınavını vermek, hem de Fransız vatandaşı olma çifte zorunluluğu, Fransızca konuşmalar bile yabancıları alışılmış üniversite kariyerlerinden uzak tutmaktadır. Üniversitelerimizi uluslararası iletişime sokmak için sözkonusu son derece ilkel yolu terketmek gerekmektedir. Yabancılar, ancak misafir profesör kimliğinde ve en fazla birkaç sömestr için çağrılabilirler. Ne var ki, bu engel yabancıların *Centre National de la Recherche Scientifique* (C.N.R.S.) bünyesine alınmasıyla bir parça da olsa aşılmıştır. Her şeye rağmen birkaç yabancı ismi (özellikle Alman, Yunan, Yugoslav, Polonyalı) Fransız araştırmacılarının yanında sayabiliriz.

Fransa'daki araştırmaları etkileyen Fransız Yüksek Öğreniminin başka bir çehresi de eski fakültelerin keskin sınırlarla birbirlerinden

ayrı konumlarıdır. Aslında Hukuk Fakültesi, hukukçuların ve felsefecilerin ortak alanı olmalıdır. Ne yazık ki, herkesin bildiği gibi, birinciler Hukuk Fakültesinin, ikinciler Felsefe bölümünün sınırları içerisindedir. Yönlendirme Yasası geleneksel fakülteleri kuramsal biçimde kaldırmış, yerine daha küçük eğitim ve araştırma birimlerini (*Unités d'Enseignement et de Recherche*, kısa: U.E.R.) kurmuştu, ama geleneksel ana dersler arasındaki engeller hiçbir zaman ortadan kalkmadı.

İki eski fakültenin öğretim üyelerinin şimdilerde hala apayrı yöntemlerle seçilmesi (eski Felsefe Fakültesinde *Doctorat d'Etat*, Hukuk Fakültesinde *Agrégation d'Enseignement supérieur*) pratikte çifte habilitasyonu engellemektedir. Böylelikle Fransız araştırma dünyasının dışındaki biri, sanki iki türlü Hukuk Felsefesi varmış gibi bir izlenim edinecektir; biri hukukçular, diğeri felsefeciler için. Birinci öbekteki, ilk planda hukukçu sayılan (*Savigny, Duguit, Gény* gibi) müelliflerin oluşturdukları kuramları kendilerine odak sayarlarken, ikinci öbekteki daha çok hukukun irdelenmesini genel felsefe sistemleri içinde gerçekleştiren (*Platon, Aristoteles, Kant ve Hegel*'deki gibi) alana çekimli durmaktadırlar.

Fransız hukuk felsefesi evreninin son bir özelliği de, bu dala yüksek öğrenimde fazlaca önem verilmemesidir. Hukuk öğrencileri için (her üniversitede bile değil) en fazlasından seçimlik derstir hukuk felsefesi. Tüm Fransız Üniversiteleri içinde yalnızca biri, bir zamanlar bir bütün olan Paris Üniversitesinin sonradan onüç bölüme ayrılmasıyla oluşan eski Paris Hukuk Fakültesi görünümündeki *Université de droit, d'économie et de sciences sociales* (Paris II) bünyesinde hukuk felsefesi kürsüsü bulunmaktadır. Fransa'nın tipik özelliklerinden başkent çevresinde toplanma olgusu sonucu, son on yılda sözü edilen üniversitede yapılan hukuk felsefesi semineri tüm ilgililerin toplanma yerine dönüşmüştür. (*)

Bu seminer Prof. *Henri Batiffol* başkanlığında, *Henri Batiffol* ve *Michel Villey* tarafından ortaklaşa yönetilen *Centre de Philosop-*

(*) Makalenin (bildirinin) yayın tarihinden bu yana Fransa'da Hukuk Felsefesi alanında önemli gelişmeler olmuş ve bu dersin zorunlu hale getirilmesi hususunda büyük çalışmalar yapılmıştır (Ç.N.).

hie du Droit'da düzenli biçimde her salı gerçekleştirilmektedir. Fransızlar ve yabancılar, üniversitede o ders yılında yer alacak tüm konulara bağılı kalarak meslektaşlarına kişisel araştırmalarını iletmektedirler. Seminerin Fransa'daki hukuk felsefesi için tartışılmaz işlevleri vardır: Birincisi, değişik eğilimli Fransız araştırmacıları arasında düşünsel alış-veriş teşvik edilmekte, ikincisi, Fransız hukuk bilimleri ile konuklar arasında düşünsel iletişimin gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

Seminerin en önemli bildirileri daha sonra *Archives de Philosophie du Droit* (A.P.D.)'da yayınlanmaktadır. 1952'den beri her yıl yayınlanan derginin yöneticisi Paris II Üniversitesinde hukuk felsefesi kürsüsünün başkanı *Michel Villey*'dir. M. Villey, Fransız yazarların yazılarına yer vermekle kalmamakta, sosyalist ülkeler yazarlarıyla, diğer uluslardan yazarlara da dergide sayfa ayırmaktadır.

Ana konumuz Fransa'da hukuk felsefesinin açıklanmasıyla çerçeveslendiği için, bu bilim dalını yalnızca tarihsel gelişimi açısından ele alan yazıları bir kenara bırakmak zorundayız. Ama bu tür makalelerin son yirmi yılda epeyce bir toplam tuttuğunu da belirtelim. A.P.D.'nin her sayısında çokçasını bulmak olasıydı, üstelik kimi sayıların ana konusu hukuk felsefesi tarihiydi. Örneklersek, 10. sayıda (1965), *Philosophies d'aujourd'hui en présence du droit: Sartre, Husserl, Gabriel Marcel, Teilhard de Chardin, Ernst Bloch, Reinach* bulunmaktadır. Ve 15. sayıda (1970) *Philosophies du droit anglaises et américaines*. Bir de aynı zaman kesiti içinde birçok kongre toplandı. 1976'da Poitiers'de *Hegel ve Hukuk felsefesi* kolokyumu en belli başlılarındandır.

Yazımızda hukuk felsefesini, hukuk sosyolojisinden özenle ayıracağız, öyle ki, çok ilgi çekici araştırmalar kimliğindeki *Jean Carbonnier ve François Terré*'ninkileri gözönüne alamayacağız. Bir de Fransız hukuk felsefesini irdelerken salt hukukmantıksal makaleleri odak noktamızın dışına taşıracacağız. Günümüzde *çözümleyici felsefe* (analytische Philosophie) akımının öncülüğünde beliren felsefi kavram çözümlemesi ile mantık arasındaki her zamankinden fazla ilişkiyi de göz erimimizin dışında bırakacağız. Bununla beraber, kavramlar mantığı (Normenlogik) ve hukuk mantığı (Rechtlogik) alanında görece, geri kalmış çalışmaların, son yirmi yıl içinde Polonyalı mantıkçı, felsefeci, hukukçu *Georges Kalinowski*'nin kişisel

çabasıyla dikkati çeker biçimde geliştiğini belirtmekle yetineceğiz. Doğaldır ki, bu gelişme hukuk felsefesi için de bazı sonuçları barındırıyordu.

Sürekli yenileşme, Fransadaki felsefe yaşamının yadsınmaz simgesidir, ama kötü niyetli izleyiciler bunu kimi kereler geçerli giysi modasıyla aynı kefeye koymaktan çekinmemişlerdir. Gerçekte, en azından 2. Dünya Savaşından sonra her düşünce sistemi kendi hukuk felsefesini birlikte getirdi. Heidegger ve Sartre'in varoluşçuluğu aynı adla anılan hukuk felsefesini günışığına çıkardı; izleri *Albert Brimo*'da bulunabilirdi; ama Nicos Poulantzas'ın yapıtlarında en açık tanımı buldu. Gerçi Poulantzas, başta Werner Maihofer'in varoluşçu hukuk felsefesinden etkilenmişti, ne var ki, Sartre'in etkisiyle sonradan marksist kuramları ele alırken göreceğimiz varoluşçu-marksist kuramı geliştirdi. Öte yandan Jeanne Parain-Vial kendi cephesinde Gabriel Marcel'in hıristiyan varoluşçuluğunda doğal hukukun belli bir biçiminin felsefik temelini yeşertmeye çalışıyordu: hukukun doğal görevi, içlerinde yalnızca hakiki (echt) intersübjektivitenin gelişebileceği toplumsal koşulları oluşturmaktı. Paleontolog, teolog Teilhard de Chardin'in kozmolojik (evrenbilimsel) sentezinin (bireşim) hukukla olası ilişkiler içinde sosyal bir olgu çerçevesinde düşünülebileceği görüşleri de kimi zaman hukuk felsefesi alanında kendini gösterdi. Nihayet yapısalcılığın da hukuk felsefesi dünyasını etkilemesi doğaldı, çünkü sözkonusu düşünsel hareketin öncülerinden Claude Lévi-Strauss kendisi hukukun başlıca konularından akrabalık ilişkileri üzerinde çalışıyordu. Aynı yöndeki müelliflerden A. Greimas, J. Arnaud ve A. Brimo her hukuk sistemini dil sistemi örneğinden yola çıkarak bir bildirişim (Mitteilung) ve değiştirim (Austausch) yapısı içinde ele aldılar.

Ama hukuk alanında boy veren, bir ölçüde çağdaş bir müellifin genel felsefesinin uygulanımı diyebileceğimiz hukuk felsefesine deneyleri bir yana koyarsak, son on yıldaki çoğu Fransız hukuk felsefecisini ağırlıklı eğilimlerine göre başlıca üç gruba ayırabiliriz: *Mark-sistler, fenomenologlar, tomacılar*. Saydığımız düşünsel öbekleşmeler içindeki zıtlasmalar, kimi kereler öbekler arası çatışmadan daha da keskinleşebilmektedir, yani felsefi köken, öbek içi akrabalığın güvencesi sayılamamaktadır bir yerde.

Sözünü ettiğimiz zıtlaşmayı, Engels ve Marks'ın açıkça, anlaşılır biçimde ortaya koydukları kavramlar ötesinde, marksist düşünce sisteminde örtük (implizite) olarak bulunan hukuk felsefesine ilişkin sonuçlar sağlamaya çalışan *Konstantin Stoyanovitch ve Nicos Poulantzas*'da izleyebiliyoruz.

Stoyanovitch, kimi kereler bazıları tarafından, çokça eski kitabı *Marxisme et droit* çevresinde kalınarak marksizme karşıt sayıldı; gerçekten de sözü edilen yapıtın sonunda müellif marksizmi "tarihsel yanılğı" diye nitelendiriyordu. O dönemde Marks'ın görüşünün tersine, Stoyanovitch marksizmin kapitalizmi yoketmek için değil de, tam tersine kapitalizmi sürdürmek amacıyla doğabileceğini savlıyordu. Bugün Stoyanovitch, o zamanlar marksizmi bolşevizmle karıştırdığını itiraf ediyor. Sonraki yapıtlarında doğru marksizmden ne anladığını şu sonuçları çıkarsayarak açıklıyor:

1. Stoyanovitch, gerçek bir *hukuk biliminin* varlığını yadsıyor. Ona göre, hukuk üstünde bir bilimden sözaçılabilir ancak; yani hukuka bir bilim olarak gerçek özerklikten yoksundur. Stoyanovitch, tüm toplumsal gerçekliği, altyapıyı, üstyapıyı kuşatan bilim olarak (abgeleitetes Wissen) vurgulamaktadır.
2. Devlet ve hukuk hakim sınıfın elindedir. Proleteryanın gerçek devrimi gerçekleştiğinde bu hükümranlık ve sömürü araçları tümüyle yokolacaktır.

Nicos Poulantzas'ın (1979'da öldü) felsefi eğilimi oldukça değişti. Değişik görünümünün nedenlerinden biri, belki de gelişimine başlarkenki çıkış noktasıydı; sonra düşünüyü yavaş yavaş Heidegger'den Louis Althusser'e varan bir yelpazenin gölgesinde kaldı. Marksçılığı başlardaki varoluşçuluğunu aştığında, müellif *Critique de la raison dialectique*'de tarihsel diyalektiği bireysel varoluşun (Dasein) varlıkbilimsel (ontolojik) yapısı üzerinde temellendiriyordu: İnsanın özgün kılığı (Praxis), sunulan ilişkileri değiştirip yaşamını ürettiği "insansal çalışma"ydı. Öte yandan Poulantzas, hukuk ve devletin, iktisadi altyapının basit "yansıma"ları biçiminde görülemeyeceğini vurguluyordu: Üstyapının değişik katman ve alanları—aralarında hukuku da sayıyordu—özgül ağırlıklar olarak üretim koşulları tabanına dayanırlar. Bununla beraber gelişimleri ve gerçek etkinlikleri belli

bir tüm-toplum çerçevesinde gerçekleşiyor, ki en son belirleyici (Instanz) etmen üretim sürecidir.

Tomacılık düşünüyü çevresinde toplanan yazarların aralarındaki uyuşmazlık marksçılardan daha keskindir. Uyuşmazlığı ilkin Aquino'lu Thomas'ın doğrudan hukuk felsefesini içeren yazılar yazmamış olması olgusuna dayandırabiliriz. Modern yorumcular, genel felsefe-sindeki hukuk felsefesine ilişkin içlemi, Thomas'nın tanrıbilimsel (teologisch) yazıları çerçevesinde yeniden kurmuşlardır. Yorumcu-lar arasındaki ayrılığın bir nedeni de, ilgili yorumcuların düşünsel çıkış noktalarının farklılığıdır.

Michel Villey'i Aristoteles'in ve Saint Thomas'nın felsefesinde ilk önce çeken, her özün bir amacının —*Telos*— olmasıdır; iyiyi barındıran bu amaca özün yönelimi ise doğasından gelmektedir. İyi, esas itibariyle varlığa ait olduğundan, doğada onu doğrudan tanı-mamız olasıydı. Villey bir hukuk tarihçisi olarak, yaklaşık 14. yüzyılın başından itibaren varlığın (Sein) içleminin her değer öğretisel (axi-ologisch) öğeden soyutlandığı talihsiz gelişimi vurgulamaktadır. Ona göre, David Hume'dan Henri Poincare'ye kadar Avrupalı felsefe-ciler varlıktan sollen'e geçerken varlık'ı savunulamayacak bir kalıba sokmuşlardır.

Villey'e göre modern pozitif hukukun temeli burada yatmaktadır. Avrupa geleneğinde varlık tüm değer öğretisel öğeleri yitirince, doğada bulunamayan hukukun kaynağı iradede arandı; bunlar ya hükümlerin iradesi (Tanrı olabilirdi veya dünyevi hükümdar) ya da *toplumsal sözleşme* yoluyla biraraya gelen bireysel iradelerdi. Villey, modern hukuk felsefesinin hukuku, normların basit bir sis-temi biçiminde, yani salt iradi fiillerin (Willensakt) sonucu olarak değerlendirmesini böyle açıklıyordu.

Hukuksal gerçekliğin bu modern yorumu, Villey'e göre, kaba bir anlamsızlıkta temellendirilmiştir. *Jus civile*'nin Romalı kurucuları, sonraları Napolyon dönemindeki *Code civil*'i oluşturan kanunkoyu-cular buyurmaktan (vorschreiben) öte betimlemişlerdir (beschreiben); ona göre Romalılar, (kısa ve özlü açıklıyorlardı) "rem breviter enar-rant" diyorlardı. Villey, doğru hukukun kesinlikle birtakım irade açıklamalarından doğmadığını, buna inananların ahlakla (Moral) hu-kuku karıştırdığını ileri sürmektedir; devamla gizligüçten (vom Po-

tentiellen) edimsele (zum Aktuellen) normal dönüşümün, doğa hukukundan pozitif hukuka geçişi o denli kolaylaştıracağını; hukukun bu süreçte kendi biçimini oluşturacağını savlamaktadır.

Öğrenciyken Villey'in etkisinde kalan ve bir ölçüde onun öğrencileri kalan iki mükemmel hukuk felsefecisinde de yakın bir eğilim görüyoruz. Dikkatli izleyiciler, Strassburg Üniversitesinde şimdilerde profesörlük yapan *Marcel Thomann*'ın, *Christian Wolff*'un hukuk felsefesini ve daha genelde Aydınlanmanın düşünsel atmosferini irdeleyişinde aristotelesçi boyutu ayırdedebilirler. Aynı aristotelesçi boyutu şimdilerde Kahire ve Paris'te profesörlük yapan *Mohamed El Shakankiri*'nin islam hukukuna ilişkin, kimi sorunlarda da Jeremy Bentham'ın yapıtını ele alışında izleyebiliriz.

Kalinowski'ye göre, kanunkoyucu kimi zaman ele aldığı nesneyi sanki doğa olayı (Naturtatsache) gibi betimlemek isteğinde görünse de, Villey'in tersine, hukukun olağan dili genellikle buyruklardan oluşmaktadır. Hukukun ifade biçimi yüzeyde arasıra betimleme gibisinden bir izlenim bıraksa da, iç dokusu, yapısı (Struktur) her zaman normatif kalmaktadır. Unutmayalım ki, Kalinowski, felsefe yazılarını saymazsak, Oskar Becker ve G. H. von Wright ile hemen hemen eşzamanda Normlar Mantığının (Normenlogik) öncülüğünü yapmıştır. Hiç kuşkusuz, daha önceleri bir hukuk felsefecisi olarak hukukun aslında normların toplamından oluştuğuna inanıyordu. Yoksa Normlar Mantığı gibi bir alana çok şeyini hasretmezdi.

Hukukun yapısındaki normların önemini tartışan fenomenolojik eğilimli hukuk felsefecileri de aralarında bölündüler. Aynı yönde yol almaları, felsefik işlem konusundaki anlaşmazlığı giderememişti.

Paul Amselek, araştırmalarını Husserl'in hamiliği altında sunarken, hemen hemen salt fenomenolojik yöntemi düşünmektedir, ama kesinlikle fenomenoloji okulu içinde üretilmiş hukuk felsefesine ilişkin öğretilerin dışına düşmektedir. Husserl'daki nesnelere asıllarına inme olgusu Amselek tarafından da laytmotif olarak kabullenilmiştir: *hukuk* nesnesi yapılabildiği kadar doğrudan görülmeli, sonra bu nesne çerçevesinde dönen insansal faaliyetler doğrudan doğruya betimlenmelidir. Amselek'e göre hukuk normlar kompleksidir, normatif bir olgudur. Peki norm nedir? Norm vakıaların belli gelişimlerini deyimleyen akli, zihinsel (psychisch) bir kavram (Vorstellung), insansal edimin ölçümünde kullanılan bir alettir.

Amselek'in fenomenolojik yöntemle vardığı sonuçlar, Husserl ve öğrencilerinin kendi dönemlerinde vardıkları sonuçlarla çelişkili gibi görünmektedir. Amselek, değerın nesneye yerleşildiği (immanent) vurgularken, onun ancak norm yoluyla nesneye katıldığını belirtmektedir. Scheler'deki değerın yerleşildiği olgusunu yanlış değil de anlamsız saymaktadır. Yine Adolf Reinach tarafından ileri sürülen medeni hukukun önsel (apriorik) temellerine hiçbir pozitif kanun koyucu olmadan saf (wsensschau) özgörüyle varılabileceği tezini de ciddiye almamaktadır.

Amselek, fenomenolojik yöntemi uygulayarak içinde şimdiye kadar en iyi (özçelişkin) çözümlemesine rasladığını ileri sürdüğü *saf hukuk öğretisinin* dolaylarında dolaşırken, öte yandan Kelsen'in hipotetik (varsayımsal) ((grundrorm) temel norm kuramını gereksiz ve bulanık bularak tümenden yadsımaktadır. Amselek, doğal hukukun hiçbir biçimini benimsemezken, hukuksal gerçekliğin temelini kurabilecek her *eşyanın doğası* varsayımını da yadsımaktadır. Amselek kendini öyle saymasa da, biz onun pozitif hukuktan çok uzakta yer aldığıı söyleyemeyeceğiz.

Jean-Louis Gardies'de fenomenolojinin derin etkisi görülmekle birlikte, hukuk felsefesine ilişkin makaleleri Amselek'inkilerle karşılaştırılırsa, çok önemli noktalarda farklı sonuçlara vardıkları gözlemlenecektir. Genelinde Gardies, *Mantıksal Araştırmalar* yazarı baba Edmund Husserl ve onun birinci kuşak öğrencilerinin etkisindedir. Gelecek için belli başlı tasarısı, Adolf Reinach ve oğul Gerhart Husserl'in yapıtlarında anahatlarıyla açıkladıkları hukukun apriorik yapılarının çözümlenmesi konusunda her türlü araçla çalışmalar yapmaktır.

Bu bağlamda Gardies, fenomenoloji okulunun iletlediği sonuçlardaki felsefi işleme bir hayli yakındır. Felsefe uğraşısının başka bir vadisinde genel gramerin önsel temellerini (*Esquisse d'une grammaire pure*, Vrin, Paris, 1975) billurlaştırmaya çalışması yanında, hukuksal gerçekliğin kimi yapıtaşlarını ilgili pozitif hukukun her türlü etkisi dışında, şeylerin—nesnelere (Ding) ve durumların (Situation) doğal (Tatsachlich) düzenlerinden çıkarsamaya çalışmaktadır.

Amselek ile karşılaştırıldığında, Gardies'i fenomenolojinin çok daha sadık bir yandaşı diye değerlendirmek yanlıştır. Çünkü sözko-

nusu yöntemin kullanımında kendini fenomenoloji okulunun geleneksel tavrıyla bağlı duyumsamamaktadır. Gardies, fenomenolojik öz çözümlemesi ile mantıksal açıklama arasında bir süreklilik aramaktadır, ki bunu birçok fenomenolog yadsıyacaktır. Özgörü (Wesensschau) gerçekliklerinin salt mantıksal araçlarla sınanabileceğini ileri sürmektedir Gardies. Böylelikle çözümlemeleri paradoksal bir sezgiciliğe eleştiri açacaktır: bir taraftan özgörü son merci kalırken, öbür taraftan sözkonusu "son merci" kendini tartışabilir duyumsadığından, mantıksal billurlaştırma yöntemleriyle sürekli bir denetim altında tutulacaktır.

Okur, incelememizi şimdiye kadar ele aldığımız çoğu yazardan biraz daha yaşlı, çoğunun düşünsel gelişmesinde kimi kereler etkisi olan iki çağdaş Fransız hukuk felsefecisiyle —*Léon Husson ve Henri Batiffol*— kapattığımızda belki şaşıracaktır. Yapıtlarında etkisini duyumsatan dikkat-ihtiyat/gerçeklik içiçeliği, bizi, onları yapay görünecek belli bir okulun üyesi yapmaktan alıkoymaktadır. İkisinde de her sistematik düşün biçimine gösterilen güvensizliği izleyebiliriz. Aynı güvensizlik, hukuksal olguların özgünlüğüne gösterilen dikkat, içtihatların kendilerine özgü özelliklerin tanınması, ölçülü doğal hukuk konularında tekrar gündeme gelmektedir. Düşünsel akrabalıkları, ikisinin çıkış noktalarının farklılığında daha bir göze çarpıcı olmaktadır: *Husson*, salt felsefe alanından kaynaklanmaktadır, başlarda Bergson'dan derin biçimde etkilenmiştir; buna karşılık *Batiffol* genç bir hukukçuyken yüzyılın başındaki Fransız hukuk felsefecilerinin etkisinde kalmıştır, özellikle François Géný'nin.

Husson, hukuku, somut durumlarda birbirleriyle her zaman uzlaşmaya varamayan değişik değerlerin bir uyuşum içine getirilmesi biçiminde tanımlamaktadır. Bunun için hukuk ideali, hakem kimliğinde tam yetkili ve tarafsız bir yönetimi (hükümet) çağrılmaktadır. Pratik nedenler ölçütüyle gerçek değerini ortaya koyan pozitif hukukun geçerlik temeli budur.

Ona göre hukuk, genel buyruklarla dile getirilse de, uygulanıp hiçbir zaman bu soydan kurallarla çerçevenemez. *Husson*, hukukun ortaya konmuş katı prensiplerin mekanik uygulanımıyla uzaktan yakından ilişkisi bulunmadığını belirtirken, bu bağlamda hakimin rolünün yasa talimatlarının basit bir yerine getirilmesine indirgenemeyeceğini vurgulamaktadır. Hakim, tam tersine toplumsal ilişkilerle,

kabullenilmiş kuralları bir arada düşünerek en adaletlisine hükmedecektir.

Henri Batiffol, başka yolları seçse de yakın sonuçlara varmaktadır. Görüşlerini yalnızca hukuk felsefesi alanında değil, Devletler Hususi Hukukunda da dile getiren Batiffol, *hukuktaki pozitifliğin derecelendirilmesini* bir hayli önemsemektedir. Derecelendirmenin yokluğunda Devletler Hukuku gerçekliğinden söz açılmayacağını vurgulayan Batiffol, iç hukukta da gittikçe artan kazai içtihatların hesabının verilemeyeceğini savlamaktadır.

Batiffol, hukuk felsefecisinin 'eşyanın doğası' kavramıyla ne kerte ilgilenmesi gerektiği sorusunu ortaya atmaktadır. Kimi kerele fenomenoloji okulunun belli çözümlenmelerini alan Batiffol, bunları oldukça değişik amaçlarla kullanmaktadır. Bu soy çözümlenmelerin önselliklerine saldırmamakta, ama konu kendi etrafında dönerken sözkonusu önselliklerden uzak tutmaktadır kendini: Ona göre hukuk ile olay arasındaki bağlantı, belli çözümlenmeleri barındıran, sonradan kendi kurallarını getiren tanımlamalarla oluşmaktadır.

Husson'daki gibi Batiffol da, özlerin kanuna uygunluğuna ilişkin güçlü mantığı zedeleyen erekların irdelenmesine önemli bir yer vermektedir. Hukukun değişik hedeflerini saptamak gerektiğini vurgulayan Batiffol, daha sonra bunları hiyerarşik (aşamalı) bir sıralamaya sokmak gerektiğini önermektedir. Sözkonusu değişik hedefler arasındaki göreceli dengeyi kurma uğraşısı içinde ise, hukuk sürekli *trial and error* yaklaşımıyla kurulmalıdır. Battiffol, hukuk tarihinin yerleşik kötülüklerin etkisinde kaldığını unutan naivlerden (von den Naiven) epeyce uzak durmaktadır. O, gerçekliğin "iyiliğin gücü-etkisi" savının kabullenilmesinde yattığına inanmaktadır.

Fransız hukuk felsefesinin bugünkü değişik eğilim ve akımları üstünde odakladığımız bu yazıyı iki küçük notla bitirmek istiyoruz.

Okur, Fransız geleneğinde doğal hukuk sorununun hala canlı olduğunu bilmelidir. Ama belli bir felsefe okulunun üyeliği, sözkonusu soruna bir yanıt getirmemektedir. Doğal hukuk taraftarları ve karşıtları arasındaki sınır çizgisi bilinen birçok felsefe kampının içinden geçmektedir.

Belki okuyucu, *analitik* (çözümleyici) *felsefe* akımının Fransa'daki görece az etkisini yadırgayacaktır. Pek az yazar gibi, *Kalinowski* ve *Gardies* de etkilenmemiş degillerdir; ne var ki, onlar analitik felsefenin yöntemlerini çok başka bir bağlamda değerlendirmektedirler.